

УДК 342.52

КОРЖ І.Ф., доктор юридичних наук, завідувач науковою лабораторією
НДІ інформатики і права НАПрН України

ОБ’ЄКТ І ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

***Анотація.** В даній статті досліджується питання методології розрізнення ознак предмету і об’єкту наукового дослідження, уточнюються їхні характеристики, що допомагає досліднику співвідносити між собою предмет і об’єкт наукової розвідки, розкриваються засади змісту предмету дослідження, а також властивості, що характеризують об’єкт дослідження, що в сукупності утворюють предмет наукового пізнання.*

***Ключові слова:** властивості, закономірності, інформаційне право, об’єкт дослідження, предмет дослідження, характеристики.*

***Summary.** In this article, the question of the methodology of the differences between the features of the object and the subject of scientific research is investigated, their characteristics are specified, which helps the researcher to correlate the object and subject of scientific research with each other, the principles of the content of the subject of research are revealed, as well as the properties characterizing the object of research, which together form the subject of scientific knowledge.*

***Keywords:** properties, regularities, information law, object of study, subject of study, characteristics.*

***Аннотация.** В данной статье исследуется вопрос методологии различия признаков предмета и объекта научного исследования, уточняются их характеристики, что помогает исследователю соотносить между собой предмет и объект научного исследования, раскрываются принципы содержания предмета исследования, а также свойства, характеризующие объект исследования, что в совокупности образуют предмет научного познания.*

***Ключевые слова:** свойства, закономерности, информационное право, объект исследования, предмет исследования, характеристики.*

Постановка проблеми. Сфера функціонування інформаційного права, яка є відносно молодою, в нинішніх умовах отримала своєрідний поштовх до швидкого розвитку. Це викликано тим, що проблеми утвердження пріоритету людини в економічній, політичній, духовній тощо сферах в сучасний період розвитку українського суспільства значною мірою пов’язані з узгодженням державного управління та правовим регулюванням суспільних відносин в інформаційній сфері.

Усі суб’єкти інформаційних відносин мають бути усвідомлені і виконувати свою роль у процесі переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства. Однак саме держава призначена активно впливати на якісну сторону трансформаційних процесів, залучати до співпраці політиків, науковців, практиків, громадськість. Логіка розвитку суспільства і держави потребує не лише удосконалення державного управління за допомогою його інформатизації, правового регулювання відносин в інформаційній сфері, але й нової стратегії державного управління, яка має бути напрацьована за активного залучення науковців, використання результатів наукових досліджень.

Науково-дослідницька діяльність, як частковий вид продуктивної діяльності, спрямована на отримання об’єктивно чи суб’єктивно нового результату. Її особливістю є те, що вона завжди спрямована на отримання об’єктивно нового результату. Важливу роль при цьому відіграють знання про те, як організувати роботу над дослідженням, як використовувати методи наукового пізнання та застосовувати закони логіки у процесі

наукового пошуку, тобто знання методологічного характеру. Потрібно відповідально ставитися до визначення тієї об’єктивної сфери, яка викликає інтерес дослідника, так само як і виділити той напрям, в якому заплановано отримання нових даних. Плутанина в розумінні того, що таке об’єкт і предмет дослідження, може призвести до недостовірності висновків і до підміни результатів дослідження припущеннями щодо істин, які встановлені раніше і не підлягають оспорюванню. Зазначене можна знайти як в студентських, так і дисертаційних дослідженнях.

Результати аналізу наукових публікацій свідчать про те, що в наукових, у тому числі і дисертаційних, роботах інформаційного права непоодинокі факти нерозрізнення об’єкту і предмету, неврахування важливих ознак і показників, які необхідні для визначення меж і конкретизації напряму відповідного дослідження, тому є усі підстави звернутися до цієї проблеми правової науки.

Метою статті є уточнення механізмів, які допомагають уявити що являють собою об’єкт і предмет юридичного пізнання і наскільки їхні характеристики залежні від суб’єкта, який його пізнає, як співвідносяться між собою об’єкт і предмет дослідження, який зміст предмету дослідження, які властивості і відносини, що характеризують об’єкт, утворюють предмет наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне право як наука нині динамічно розвивається. Як зазначає Марущак А.І., основні положення інформаційного права перебувають у стадії формування. Значний вплив на інформаційне право як науку здійснюють нинішні галузеві науки: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне право. Окремі положення інформаційного права базуються на теоретичних засадах міжгалузевих інституцій законодавства та юридичної науки: господарського, підприємницького і комерційного права, права інтелектуальної власності тощо. На межі інформатики і права формуються такі науки, як правова інформатика, криміналістична інформатика, тектологія (теорія організації) інформаційної безпеки тощо [1, с. 88].

Багатьма науковцями, які здійснюють наукові розвідки у сфері інформаційного права, обґрунтовуються відповідні концепції формування його як галузі права, яким є система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають з приводу правового регулювання обігу інформації, встановлення правового статусу, регулювання поведінки та зв’язків суб’єктів інформаційних процесів.

На становлення інформаційного права, як комплексної галузі національного права, мають вплив сучасні тенденції, пов’язані із становленням інформаційного суспільства, коли виникають все нові і нові об’єкти, функціонування яких регулюється нормами інформаційного права.

Національна наука зазначає, що предметом правового регулювання є такі суспільні відносини, упорядкування яких можливе і водночас доречно саме за допомогою юридичних засобів і способів, адже право є універсальним соціальним регулятором, проте не єдиним і не всеохоплюючим. Існують певні об’єктивні можливості права, які визначають межі правового регулювання, поза якими воно стає неефективним, некорисним і навіть здатне перетворитися на свою протилежність – стати неправовим, тобто шкідливим. Визначення цих меж є необхідним з метою запобігання тотальному регламентуванню суспільного життя і втручанню держави в особисте життя членів суспільства. Право досягає своїх цілей і дійсно регулює суспільні відносини лише остільки, оскільки поведінка людей, якої вимагають його норми, є об’єктивно можливою і відповідає соціальним, зокрема економічним і політичним, умовам. Отже, не всі суспільні відносини підлягають правовому регулюванню, а тільки ті, що відповідають певним ознакам:

- 1) мають соціальну значущість;

- 2) зачіпають інтереси інших осіб або суспільства у цілому;
- 3) припускають можливість соціального конфлікту внаслідок вартості та обмеженості ресурсів (суспільних благ), з приводу яких вони виникають;
- 4) є сталими, нерідко повторюваними;
- 5) не можуть бути ефективно врегульованими за допомогою інших соціальних регуляторів без залучення права;
- б) припускають можливість зовнішнього, саме правового контролю над ними.

Коло суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, не є постійним; воно може змінюватися залежно від потреб суспільства. Предмет правового регулювання має важливе значення для галузевого розмежування норм права. Якісно однорідні суспільні відносини утворюють сферу, на яку поширюється та чи інша галузь права і яка перебуває під її юрисдикцією. Предмет вважають основним та об'єктивним (матеріальним) критерієм для такого розмежування: саме він диктує насамперед необхідність виокремлення певної галузі (основний критерій); крім того, він має об'єктивний зміст, який визначається характером суспільних відносин і не залежить від суб'єкта (об'єктивний, або матеріальний критерій). Відмінності предметів правового регулювання різних галузей права пов'язуються з особливостями суб'єктів та об'єктів різноманітних відносин, специфікою поведінки та соціальних фактів, що породжують виникнення або припинення відповідних відносин [2, с. 97-98].

Для адміністративного права предметом регулювання є широкий комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією функцій державного управління, з приводу здійснення широкої і різноманітної виконавчої і розпорядчої діяльності [3, с. 19]; це сукупність суспільних відносин, які регулюються нормами адміністративного права [4, с. 17]; це сукупність управлінських відносин, які складаються в сфері державного управління [5, с. 53].

Виходячи з наведеного вище, ми можемо визначити предмет регулювання для інформаційного права, яким можуть бути: суспільні відносини, які виникають у зв'язку з пошуком, створенням, зберіганням, обробкою, відчуженням, аналізом, синтезом, реалізацією тощо інформації, тобто, суспільні відносини, які пов'язані із обігом інформації.

З визначення поняття інформаційного права як науки та її класифікаційних ознак можна окреслити в загальних рисах предмет, який вона вивчає, та деякі його особливості. Але для повного засвоєння навчального курсу інформаційного права слід з'ясувати, що саме, в якому обсязі, для чого і як досліджує ця наука, проаналізувати характерні риси суспільних явищ, які вона опановує, їх відмінність від соціальних категорій, що досліджуються іншими науками. Юридичне дослідження – це пізнавальна діяльність, яка здійснюється ученими-юристами з метою отримання нових знань про об'єкт і предмет відповідної юридичної науки.

Юридичні науки вивчають державу і право (нині запроваджується концепція щодо відокремлення вивчення теорії держави від права), а також інші суспільні явища, які безпосередньо та невідривно пов'язані з ними, тобто вони вивчають одне й те саме – державно-правову дійсність. Однак досліджують державно-правову дійсність і неюридичні науки, зокрема, політологічні, соціологічні, економічні тощо. Саме для виокремлення різних наук і чіткого їх розмежування, в науці використовують два поняття: “об'єкт науки” і “предмет науки”. При цьому кожна наука має свій об'єкт і предмет дослідження, які тісно співвідносяться, але не співпадають. *Під об'єктом науки розуміють явища зовнішнього світу, на які розповсюджуються пізнання і практичний вплив суб'єктів (людей, їх спільнот), а під її предметом – частину, сторону, той чи інший конкретний аспект об'єкта, що досліджується наукою, коло найсуттєвіших*

питань, які вона цілеспрямовано вивчає. Якщо об’єкт виступає, як правило, загальним для низки наук, то предмет однієї науки зазвичай (але не завжди) не співпадає з предметами інших. Будь-яка наука має характерний лише для неї предмет, яким і визначається самостійність, унікальність і особливість тієї чи іншої науки, її відмінності від інших систем знань. Таким чином, предмет дослідження – це свого роду ракурс, точка огляду, яка дозволяє побачити спеціально виокремлені окремі сторони, зв’язки того, що досліджується. Інакше кажучи, це відповідний аспект об’єкту дослідження. Найчастіше виокремлюють в якості предмета дослідження наступні аспекти:

- цільовий;
- змістовний;
- операційний (технологічний);
- особистісно-мотиваційний;
- організаційний.

Необхідно констатувати, що без розуміння того, що є об’єктом дослідження, не може існувати жодна наука. Так само будь-яке дослідження має і свій предмет. Ці два поняття не потрібно плутати. В науковій термінології для визначення предмету дослідження використовується філософська категорія. У філософії предметом називається конкретна властивість об’єкту дослідження.

Як зазначає Нерсисянц В.С., кожна наука – це відповідний спосіб напрацювання та організації знань про ті об’єкти, вивченням яких вона займається. У цьому розумінні юридична наука є певним способом виробництва та організації юридичних знань. Кожна юридична наука є окремим елементом структури усєї юридичної науки, це відносно самостійне наукове формоутворення у загальному процесі понятійно-правового вивчення і виразу об’єктивної дійсності, специфічно визначена складова теоретико-юридичного пізнання і знання. Якщо предмет юридичної науки в цілому – це поняття права в усіх аспектах його теоретико-пізнавального прояву і виразу, то предмет кожної окремої юридичної науки як складової частини (елемента) предмету юридичної науки в цілому – це відповідний аспект цього поняття права, відповідний елемент (складова) юридичної дійсності. Те саме можна сказати інакше: предмет кожної окремої юридичної науки – це відповідний аспект основних властивостей об’єктивної дійсності в їх понятійно-правовому осягненні і виразі [6].

Об’єкт наукового дослідження відрізняється від предмету науки. Об’єкт – це те, що має ще бути науково досліджене за допомогою пізнавальних засобів і прийомів відповідної науки. У процесі наукового дослідження вихідні емпіричні знання про об’єкт доповнюються теоретичними знаннями, тобто системою понять про основні суттєві властивості, ознаки і характеристики об’єкту, що досліджується, про закономірності його генезу, функціонування і розвитку. Наукове пізнання тим самим являє собою творчий процес глибинного пізнання об’єкту в роздумах, у створенні його уявного образу (моделі) у відповідній системи понять про сутнісні властивості цього об’єкту. Зазначені сутності властивості об’єкту (в їхньому понятійному розумінні), на думку Нерсисянца В.С., з якою необхідно погодитися, і є предметом відповідної науки. Тобто, предметом дослідження науки є сутнісні властивості об’єкту науки. У спрощеному виді можна сказати, що об’єкт дослідження науки – це те що ми про нього знаємо до наукового його дослідження, а предмет дослідження – це вивчений об’єкт у тій частині, яку ми досліджували.

Таким чином, кожна наука має свої об’єкт і предмет дослідження. Об’єкт – це ті явища, котрі вивчаються наукою, предмет – це те, що цікавить дану науку в конкретному об’єкті. *Загальним об’єктом досліджень для суспільствознавчих наук, включаючи і юридичну науку, є суспільство, суспільні процеси, суспільні відносини,*

суспільне життя, становище і роль особи у суспільстві, суспільна свідомість. В об’єкт юридичної науки в цілому та її окремих галузях входять держава, право, правовідносини, правопорушення та інші політико-правові явища, а також конкретно-історичні умови їх існування. Саме вони складають основу об’єкта юридичної науки.

Основна відмінність об’єкту від предмету полягає у тому, що в предмет входять лише закони (закономірності) функціонування і зміни, властивості, ознаки, відносини тощо, які притаманні, з точки зору дослідника, об’єкту, який досліджується. Таким чином, об’єкт і предмет дослідження – поняття, співвідносні між собою як ціле і частина, де об’єкт є родовим поняттям (гіперонімом), а предмет – видовим (гіпонімом). Об’єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію. В об’єкті виокремлюється та його частина, що є предметом дослідження.

Інформаційне право, як юридична наука, має як загальний об’єкт суспільствознавчої науки, так і об’єкт, як юридичної науки з відповідними особливостями. Ці особливості полягають у тому, що всі політико-правові явища, які досліджує наука інформаційного права, нерозривно пов’язані із інформацією: інформаційне право, інформаційне законодавство, інформаційні правовідносини, інформаційні правопорушення, інформаційна діяльність, інформаційно-правова свідомість, інформаційно-правові теорії, інформаційна безпека тощо. З огляду на зазначене, предметом дослідження науки інформаційного права є ті особливості об’єкту, що безпосередньо досліджується, тобто, предмет дослідження міститься у межах об’єкту і пов’язаний з пошуком, фіксацією, зберіганням, аналізом, використанням, зміною, передачею тощо інформації, тобто із інформаційними процесами.

Предметом наукового дослідження є різнобічні сторони (відносини і властивості) об’єкту, які пов’язують його з актуальною проблемою, яка вивчається, або з відповідною ситуацією. Саме на них зазвичай фокусується головне завдання вченого, яким здійснюється наукове дослідження. У сутність поняття предмету дослідження включаються лише елементи, відносини і зв’язки об’єкту, які підлягають дослідженню у даному науковому дослідженні. Визначити предмет дослідження – це значить встановити межі пошуку, припустити найбільш суттєві у межах визначеного завдання зв’язки і проблеми, допустити часові рамки можливого виділення кожного і зібрання усіх елементів дослідження в одне ціле, в систему. Саме в предметі дослідження зазвичай виражені усі напрямки, які обрані для дослідження, найважливіші цілі і завдання, а також можливості передбачуваного їх вирішення, що передбачало б вибрання відповідних засобів і методів.

Особливу увагу потрібно приділяти реальній поведінці індивідів та інших суб’єктів права, яка направлена на реалізацію норм інформаційного права в конкретних правовідносинах, а також правовій психології громадян, посадових осіб, їх оцінкам чинного права, діяльності державних органів та мотивам правомірної чи протиправної поведінки. Саме у цих реальних процесах визначається здатність чинного права бути ефективним регулятором інформаційних правовідносин, так само як спроможність держави забезпечувати ефективне управління справами суспільства.

Російський дослідник, професор Глухарьова Л.І. зазначає, що на чільне місце ставиться проблема розуміння категорій “об’єкт” і “предмет” в контексті сучасних юридичних досліджень. Юридичне дослідження як один із видів наукового пізнання направлене на розробку об’єктивного, системно організованого та обґрунтованого знання про правову та пов’язану із нею соціальну реальність. Метою кожної галузі науки, у тому числі і юридичної, є осягнення законів (закономірностей), відповідно до яких об’єкти (явища і процеси дійсності) можуть перетворюватися в процесі людської діяльності і задовольняти насущні потреби. Для науки немає заборон для досліджень будь-яких

реально існуючих феноменів, проте із дотриманням важливої умови – вивчення з точки зору їх сприйняття як предметів, які підпорядковані об’єктивним законам буття. Ознака предметності та об’єктивності знання виступає важливою характеристикою науки, що відрізняє її від інших способів освоєння світу – художнього, філософського, релігійного, міфологічного, містичного, особистісно-психологічного тощо [7].

Таким чином, якщо об’єктом дослідження в рамках інформаційного права може бути законодавство в інформаційній сфері, суспільні відносини, інформаційні правопорушення, інформаційна безпека, інформаційно-правова практика, будь-який суб’єкт та його діяльність тощо (звичайно, в контексті бачення їх суб’єктом пізнання), то предметом – сукупність властивостей і закономірностей (юридичних та інших), у відповідності з якими усі ці об’єкти виникли, розвиваються, функціонують. Об’єкт відображує, як зауважує Сирих В.М., “фрагмент політико-правової і соціальної практики, а предмет – глибинні, закономірні, сутнісні сторони об’єкту” [8, с. 513].

Цілком логічним постає питання: які саме властивості і відносини, що характеризують об’єкт, утворюють предмет наукового пізнання? Як зазначає Глухарьова Л.І. [7], це:

– по-перше, державно-правові закономірності, що являють собою суттєві, об’єктивні, необхідні, загальні, стійкі і такі, що повторюються, внутрішні і зовнішні зв’язки (відносини) елементів об’єкту. Дані закономірності фіксують зв’язки (відносини): структурні (побудову і показники стійкості об’єкту), функціональні (дія і відносини об’єкту з іншими об’єктами реальності), генетичні (еволюцію і динаміку об’єкту, направленість та інтенсивність його розвитку). Ці зв’язки виражаються юридичною мовою за допомогою наукових понять, категорій, концептів, класифікацій, констатуючих суджень, теорій тощо, а словесно описуються як ознаки, форма, функції, генезис, динаміка, тенденція, місце, роль тощо, які стійко притаманні об’єкту, який вивчається;

– по-друге, загальні, неюридичні закономірності, оскільки останні впливають на дії і пізнання державно-правових явищ і процесів. Можна погодитися з М.Н. Марченко, який вважає, що предмет правового вивчення охоплює “частину політичної, економічної та іншої матерії, яка не просто, а безпосередньо, прямо пов’язана з юридичною матерією” [9, с. 18];

– по-третє, державно-правові цінності. Юристи широко обговорюють питання сутності того чи іншого державно-правового явища, які самі по собі є філософськими, а не науковими характеристиками. Соціально-гуманітарне пізнання, до якого відноситься і правове пізнання, – це завжди ціннісно-сміслові освоєння і відтворення людського буття.

Якщо говорити спрощено, то предмет наукового дослідження – це безпосередньо те, що досліджується в науковій роботі, а об’єкт – галузь, у якій існує предмет. Предмет дослідження визначає тему наукової розвідки, що подається як назва роботи. Доцільно запам’ятати, що об’єкт є первинним у дослідженні як багатогранне явище. У свою чергу предмет як частина системи – похідний. Формулювання предмету відбувається детально і розширено, тоді як об’єкт описується коротко.

Про те що, предмет має бути в межах об’єкту, свідчать і встановлені в 2011 році вимоги колишнього ВАКу до дисертаційних досліджень: “Об’єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення. Предмет дослідження міститься в межах об’єкта” [10].

Для більш повного розуміння категорій предмета і об’єкта, є доцільним розглянути приклади їх визначення. Для того, щоб правильно визначити об’єкт і предмет дослідження, потрібно виявити сферу, в рамках якої відбувається наукове дослідження. Потім потрібно розглянути той аспект цієї сфери, яку потрібно вивчити.

Приклад перший: назва наукового дослідження – “Адміністративно-правове забезпечення інформаційного правопорядку в Україні”:

– об’єктом є врегульовані правом інформаційно-суспільні відносини в Україні (що само по собі і є інформаційним правопорядком);

– предметом є адміністративно-правове забезпечення інформаційного правопорядку в Україні.

Приклад другий: назва наукового дослідження – “Правові засади інформаційного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів України”:

– об’єктом є освітянська діяльність вищих навчальних закладів України;

– предметом є правові засади інформаційного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів України.

Приклад третій: назва наукового дослідження – “Правовий режим електронного інформаційного ресурсу судового засідання”:

– об’єктом є діяльність судів;

– предметом є правовий режим електронного інформаційного ресурсу судового засідання.

Приклад четвертий: назва наукового дослідження – “Правові та організаційні засади захисту персональних даних в умовах євроінтеграції України”:

– об’єктом є система законодавства України в інформаційній сфері;

– предметом є правові та організаційні засади захисту персональних даних в умовах євроінтеграції України.

Приклад п’ятий: назва наукового дослідження – “Правові та організаційні основи інформаційної діяльності законодавчої гілки влади в Україні”:

– об’єктом є законодавча гілка влади в Україні;

– предметом є правові та організаційні основи інформаційної діяльності законодавчої гілки влади в Україні.

Приклад шостий: назва наукового дослідження – “Адміністративні процедури державної реєстрації”:

– об’єктом є система державних реєстрів інформації;

– предметом є адміністративні процедури державної реєстрації.

Як видно з наведених прикладів, предмети наукових досліджень відображують глибинні, закономірні, сутнісні сторони об’єкту, з ними пов’язані, а об’єкти є фрагментами політико-правової і соціальної дійсності та практики.

В сучасних наукових дослідженнях можна знайти відповідні помилки під час формулювання його об’єкта і предмета. Можна виділити наступні з них:

– ці дві наукові категорії не пов’язані між собою. Наприклад, такою помилкою є визначення будь-якій науковій розвідці, за будь-якого її предмету – соціальні відносини як об’єкту дослідження;

– визначаються два об’єкти або два предмети дослідження (обидві категорії формулюються дуже широко або дуже вузько);

– об’єкт дослідження підмінено предметом і навпаки;

– замість предмета дослідження відбито мету дослідження.

Висновки.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що питання належного визначення об’єкта і предмета в науковому дослідженні є умовою досягнення його завдань і мети. Загалом об’єкт наукового дослідження в інформаційній сфері – це ті явища, котрі вивчаються наукою інформаційного права, а його предмет – це те, що цікавить дану науку в конкретному об’єкті.

Предметом регулювання науки інформаційного права є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з пошуком, створенням, зберіганням, обробкою, відчуженням, аналізом, синтезом, реалізацією тощо інформації, тобто, суспільні відносини, які пов'язані із обігом інформації.

Предметом дослідження науки інформаційного права є ті особливості об'єкту, що безпосередньо досліджуються, тобто, предмет дослідження міститься у межах об'єкту і пов'язаний з пошуком, фіксацією, зберіганням, аналізом, використанням, зміною, передачею тощо інформації, тобто із інформаційними процесами.

Об'єктом дослідження в рамках інформаційного права може бути законодавство в інформаційній сфері, суспільні відносини, інформаційні правопорушення, інформаційна безпека, інформаційно-правова практика, будь-який суб'єкт та його діяльність тощо.

Використана література

1. Марущак А.І. Інформаційне право : доступ до інформації : навчальний посібник / А.І. Марущак. – К. : КНТ, 2007. – 532 с.
2. Загальна теорія права : підручник ; за заг. ред. М.І. Козюбри. – К. : Ваіте, 2015. – 392 с.
3. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / [Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.М. Гаращук та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – Х. : Право, 2001. – 528 с.
4. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2008. – 624 с.
5. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
6. Нерсесянц В.С. Проблемы общей теории права и государства : учебник для юридических вузов / В.С. Нерсесянц. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 832 с. – Режим доступа : <http://textarchive.ru/c-1006953-pall.html>
7. Глухарева Л.И. Объект и предмет юридического исследования // История государства и права. – 2009. – № 9. – Режим доступа : <http://hghltd.yandex.net/yandbtm?fmode=inject&url=http%3A%2F%2Fwww.center-ereg.ru%2F12176.html&tld=ua&lang=ru&la=1495521536&tm=1499269957&text=глухарева%20л.%20и.%20объект%20и%20предмет%20юридического%20исследования&110p=ru&mime=html&sign=5c3a9e8180f05756690815ae23f9b4fe&keyno=0>
8. Сырых В.М. Логические основания общей теории права – (Т. 2. Логика правового исследования) / В.М. Сырых. – М. : ЮСТИЦИНФОРМ, 2004. – 560 с.
9. Проблемы теории государства и права : учебное пособие ; под ред. М.Н. Марченко. – М. : Юристъ, 2005. – 656 с.
10. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій / Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 9-10. – Режим доступа : http://lib.pu.if.ua/files/Vumugu_dis2.pdf

~~~~~ * * * ~~~~~